
Waarom verdienen immigranten minder? Effecten van immigratiebeleid en arbeidsmarktkenmerken

Jaap Dronkers en Richard A. Wanner*

Het gemiddelde gezinsinkomen van eerstegeneratie-immigranten in Europa en Noord-Amerika is lager dan dat van autochtonen, en dat is niet te verklaren met hun hoeveelheid human capital (opleiding, leeftijd, geslacht, woonplaats). Dit geldt vooral voor immigranten uit de tweede en derde wereld, die ook nog een lagere opbrengst hebben van hun opleiding. De inkomensachterstand van immigranten varieert tussen bestemmingslanden, ook na controle voor de individuele kenmerken van de immigranten en autochtonen. Slechts één kenmerk van immigratiebeleid heeft een significant effect op de variantie in inkomensachterstand bij immigranten in verschillende bestemmingslanden: de instroomratio van asielzoekers. Hoe hoger de instroomratio van asielzoekers in een bestemmingsland, hoe groter het inkomensverschil tussen vergelijkbare immigranten en autochtonen in dat bestemmingsland. Ook maar één kenmerk van de arbeidsmarkt voor vreemdelingen heeft effect op inkomensachterstanden bij immigranten in verschillende bestemmingslanden en afkomstig uit verschillende herkomstlanden. Een grotere arbeidsmarktparticipatie door vreemdelingen vergroot hun inkomensverschil met vergelijkbare autochtonen, maar die hogere arbeidsparticipatie door vreemdelingen verkleint dat inkomensverschil voor de hoger geschoolde immigrant en doet dat nog eens extra voor de hoger geschoolde immigranten uit de tweede of derde wereld.

Trefwoorden: inkomen, immigranten, internationale vergelijking, bestemmingslanden, herkomstlanden, immigratiebeleid, arbeidsmarkt

Inleiding

Tot voor kort ging het onderzoek naar het financieel succes van immigranten over afzonderlijke immigratielanden,¹ en waren er weinig internationale studies naar verschillen van dat succes tussen verschillende immigratielanden. Door het ontbreken van internationale vergelijkingen is het niet mogelijk het belang van arbeidsmarktkenmerken en immigratiebeleid te meten voor het financieel succes van immigranten. De laatste jaren is er

echter een groeiende aandacht voor de internationale verschillen in financieel succes van immigranten, vooral na de oproep van Portes (1999) tot meer internationale vergelijkingen om de immigratietheorieën te toetsen. Er worden nu immigranten uit een of meer herkomstlanden, woonachtig in verschillende bestemmingslanden met elkaar en met de autochtonen vergeleken (Cheng, 1994; Model et al., 1999; Lewin-Epstein et al., 2003; Kogan, 2003; Reitz, 1998; Reitz et al., 1999). In deze studies is echter het aantal bestemmingslan-

* Jaap Dronkers is werkzaam op het Departement van Politieke en Sociale Wetenschappen, Europees Universitair Instituut, San Domenico di Fiesole I-50016, Italië. E-mail: jaap.dronkers@iue.it.

Richard Wanner is werkzaam op het Department of Sociology, University of Calgary, Calgary, Alberta T2N 1N4, Canada. E-mail: wanner@ucalgary.ca.

De auteurs danken Martin Endress voor zijn pogingen de macro-indicatoren over immigratiebeleid en arbeidsmarkt van vreemdelingen te verzamelen. Eerdere versies van dit artikel werden gepresenteerd op de Canadian Population Society (Winnipeg, 3-6 juni 2004), de Vlaams-Nederlandse Sociologische Marktdag (Brussel, 2 juni 2005) en de Harvard University Malcolm Wiener Inequality & Social Policy Seminar Series (26 september 2005).

den beperkt en gaat het meestal om traditionele immigratielanden (USA, Canada, Australië). Door dit kleine aantal bestemmingslanden kunnen de gevonden verschillen in financieel succes van immigranten niet goed verklaard worden met macrokenmerken, zoals arbeidsmarktkenmerken of immigratiebeleid. Een klein aantal onderzoekers heeft gelijktijdig en onafhankelijk van elkaar onderzoekend dat een zogenoemde multilevelonderzoeksofzet een toets mogelijk maakt van hypothesen over de effecten van het beleid van bestemmingslanden of over de gevolgen van kenmerken van herkomstlanden (Van Tubergen, Maas & Flap, 2004; Van Tubergen, 2005, Van Tubergen & Kalmijn, 2005, Levels, Dronkers & Kraaykamp, 2006). Dat vereist echter grootschalige data van veel herkomstlanden en bestemmingslanden, waarin een multilevelanalyse wordt toegepast met de individuele kenmerken van immigranten en autochtonen op het laagste niveau en de macrokenmerken van het herkomst- en bestemmingsland op het hogere niveau. Dit artikel volgt deze aanpak.

Het eerste doel van dit artikel is vast te stellen hoe groot de relatieve inkomensachterstand van immigranten is in vergelijking met de autochtone bevolking en na te gaan in welke mate die achterstand verklaard kan worden door individuele kenmerken. Het tweede doel is na te gaan in hoeverre deze relatieve inkomensachterstand varieert tussen bestemmingslanden en in welke mate deze variatie verklaard kan worden door immigratiebeleid of door kenmerken van de arbeidsmarkt met betrekking tot vreemdelingen.

Effecten van immigratiebeleid: een gemengd resultaat

Hoewel humanitaire overwegingen vaak immigratiebeleid van landen gemotiveerd heeft (bijvoorbeeld in het asielbeleid), is de belangrijkste argumentatie meestal economisch: het vullen van gaten in de arbeidsmarkt als gevolg van onvoldoende nationaal aanbod. Het bestaande onderzoek laat echter zien dat de effecten van dit beleid niet zo duidelijk zijn. Zich baserend op de resultaten van negen bestemmingslanden, claimen Cornelius et al. (1994, 2004) steun voor twee

tegenstrijdige hypothesen. De 'convergentiehypothese' zegt dat de meer ontwikkelde bestemmingslanden naar elkaar toe groeien in hun beleid om illegale immigratie- en vluchtelingenstromen te reguleren, in de resultaten van dit beleid, in hun integratiebeleid ten aanzien van binnengekomen immigranten en in de publieke opinie ten aanzien van immigratie. Hun 'kloofhypothese' stelt echter dat in alle belangrijke geïndustrialiseerde democratieën een kloof groeit tussen de doelen van het immigratiebeleid en de feitelijke resultaten. De steun voor beide, deels tegenstrijdige hypothesen wordt gedocumenteerd door zowel de bijdragen in het boek van Cornelius et al. (1994, 2004) als door het onderzoek van anderen (Duleep & Regets, 1992; Reitz, 1998). Als gevolg van de tegenstrijdigheid van beide hypothesen met betrekking tot het effect van immigratiebeleid, worden er meestal alleen zwakke en onduidelijke effecten van dit beleid gevonden.

Kenmerken van immigratiebeleid

Wij proberen in dit artikel de effecten van het immigratiebeleid van een groot aantal bestemmingslanden te toetsen in een multilevelanalyse. Ondanks alle verschillen en nuances in het immigratiebeleid van specifieke landen, worden alle immigratielanden met dezelfde kernvragen geconfronteerd: het aantal toe te laten immigranten, de grondslag voor hun toelating (economisch, familiehereniging, humanitaire gronden of een combinatie hiervan), de mate van toegangsselectie en de criteria daarvoor, de eventuele steun bij vestiging en de aard daarvan, en de verlening van staatsburgerschap. Lynch & Simon (2003) ontwikkelden een aantal empirische dimensies van immigratiebeleid met betrekking tot toelatingsratio's, het vóórkomen van illegale immigratie, het gebruik van voorkeurschema's bij toelating, het gemak van naturalisatie, de mate van interne regulering van immigranten, de mate van speelruimte voor immigratieautoriteiten en beleid dat de integratie van immigranten in het bestemmingsland vergemakkelijkt.

Het overgrote deel van de theorieën over immigratiebeleid beperkt zich tot toelatings-

ratio's en selectieve voorkeurschema's. Vergelijkingen van immigranten in Canada en Australië, landen die een 'puntenschema' gebruiken om op werkgerelateerde kenmerken (zoals opleiding, ervaring, taalvaardigheid en beschikbaar werk) te selecteren, met immigranten in de USA en Israël, die een minder selectief immigratiebeleid hebben (Borjas, 1988; Lewin-Epstein et al., 2003; Reitz, 1998) laten zien dat immigranten in Canada en Australië een hoger gemiddeld inkomen hebben. Maar zowel in Canada en Australië als in Nieuw-Zeeland (een ander land met een 'puntenschema') wordt maar een kleine minderheid van de immigranten beoordeeld via dit puntenschema, omdat het niet wordt toegepast op vluchtelingen en familieleden. De Canadese immigranten uit de economische klasse die worden geselecteerd via het puntenschema hebben inderdaad hogere startinkomsten dan vluchtelingen of familieleden, hoewel de inkomsten van de laatste twee groepen gedurende hun beroepsloopbaan ook convergeren naar de inkomsten van de autochtonen (Wanner, 2003). Daarom veronderstellen wij, in lijn met het eerdere onderzoek, dat naarmate het immigratiebeleid van een bestemmingsland selectiever is, de inkomens van de immigranten in die landen hoger is.

Het is moeilijker hypothesen te formuleren over de effecten van de andere door Lynch & Simon (2003) genoemde dimensies van immigratiebeleid op de mate van economische integratie van immigranten. Wij zouden verwachten dat immigranten in bestemmingslanden, die hulp bieden aan immigranten in de vorm van financiële steun, huisvesting, training in taal en voor werk, hogere inkomens hebben, maar deze verwachting wordt niet gesteund door het weinige beschikbare onderzoek. Uit een vergelijking van Russische immigranten in Israël, dat omvangrijke steun verleent aan nieuwkomers, en in Canada, dat het overlaat aan vrijwilligersorganisaties om de meest behoeftigste immigranten te ondersteunen, bleek dat Russische immigranten in Canada de hoogste inkomens en beroepsstatus hadden. Maar in deze tweelandvergelijking is het moeilijk de effecten van een grotere selectiviteit en de mate van steun bij vestiging te onderscheiden. Daarom veronderstellen wij toch dat immigranten in

bestemmingslanden met meer hulp bij vestiging een hoger relatief inkomen hebben dan in bestemmingslanden met weinig hulp.

Hoewel het strikt genomen niet tot het terrein van het immigratiebeleid behoort, kan de combinatie van werkloosheidsverzekering, inkomensherverdeling en sociale hulpverlening, die gezamenlijk een bepaald verzorgingsstaatsregime (Esping-Andersen, 1990) vormen, de effecten van meer directe overheidssteun bij de vestiging van immigranten versterken (Kogan, 2004). Om het belang van kenmerken van de verzorgingsstaat voor het inkomen van immigranten te meten, betrekken wij de volgende kenmerken in de analyse: het percentage van het bruto nationaal product dat besteed wordt aan sociale zekerheid en de mate van toegang tot de sociale zekerheid voor familieleden. Wij veronderstellen dat naarmate dit percentage hoger is en familieleden meer toegang hebben, immigranten een hoger relatief inkomen hebben.

De effecten van de overige dimensies van immigratiebeleid van Lynch en Simon (2003) zijn volgens ons nog niet empirisch onderzocht. Echter, hun argumentatie maakt het mogelijk dat deze overige dimensies het economische succes van immigranten beïnvloeden. Daarom voegen wij de volgende macrokenmerken van deze overige dimensies toe aan onze analyse: het percentage immigranten binnen de totale bevolking, de nettomigratieratio, de instroom van asielzoekers, het percentage immigranten met een erkende status, het aandeel genaturaliseerde immigranten, lidmaatschap van het *Schengen*-akkoord,² de regeling van immigratie door een quotastelsel, de erkenning van familiehereniging als een principe binnen het immigratierecht, het recht op familiehereniging voor ongehuwde paren of familieleden. Over de richting van deze overige dimensies hebben wij geen eenduidige hypothesen.

Kenmerken van de arbeidsmarkt voor vreemdelingen en financieel succes van immigranten

Kao & Thompson (2003) geven een systematisch overzicht van de theoretische achter-

gronden en empirische relevantie van determinanten van prestaties van verschillende groepen immigranten. Ook zij stellen vast dat sociaal-economische achtergrondkenmerken en onderwijsprestaties slechts een gedeeltelijke verklaring voor interetnische verschillen bieden. Ze geven op basis van voornamelijk Amerikaanse literatuur enkele theoretische aanknopingspunten voor verklaringen op macroniveau. Verschillende bevindingen maken aannemelijk dat herkomsteffecten kunnen worden toegeschreven aan specifieke groepskenmerken. Zowel verschillen in de mate van sociaal kapitaal als verschillen in culturele oriëntatie tussen etnische groepen blijken van belang. Zo worden de relatief goede schoolprestaties van uit Zuid-Azië afkomstige Amerikanen verklaard door hun sterke intra-etnische sociale relaties, die ruimte bieden voor gezinsoverschrijdend ouderlijk toezicht (Zou & Bankston, 1998). De grote nadruk op zelfstandigheid en prestatiegerichtheid in de culturele oriëntatie van Zuid-Aziaten biedt echter ook een waarschijnlijke verklaring voor hun succes op de school en de arbeidsmarkt (Caplan, Choy & Whitmore, 1991). Wanneer immigranten assimileren in gemeenschappen met voornamelijk lager opgeleiden, dan presteren ze slechter dan immigranten die assimileren in hogere sociale strata (Portes & Rumbaut, 1996). In deze bijdrage trachten we de verschillende theoretische noties van Kao en Thompson (2003) onder te brengen in de overkoepelende *human-capital*theorie. Deze theorie is ontwikkeld om arbeidsmarktsucces in algemene zin te verklaren, maar is later ook met succes gebruikt om verschillen in economische integratie tussen immigranten uit verschillende landen van herkomst te verklaren (Van Tubergen, 2004). De theorie veronderstelt dat de kans op een succesvolle deelname aan de maatschappij wordt beïnvloed door de hoeveelheid menselijk kapitaal die men heeft vergaard. Hoe meer individuele kennis en vaardigheden immigranten bezitten, bruikbaar in het bestemmingsland, des te succesvoller zullen ze zijn. Dat betekent dat naast individuele kenmerken van immigranten, zoals opleiding en leeftijd, ook macrokenmerken van de arbeidsmarkt in de analyse betrokken worden. Met name de mate van openheid van de nationale arbeidsmarkt voor immi-

granten beïnvloedt immers hun mogelijkheden om hun human capital te gebruiken en economisch succesvol te zijn. Om deze hypothese over de openheid van de arbeidsmarkt voor immigranten te toetsen, gebruiken wij de volgende kenmerken: het percentage immigranten op de arbeidsmarkt, de totale werkloosheid, de werkloosheidsratio van mannelijke immigranten, de arbeidsmarktdeelname van autochtonen en immigranten, en het percentage immigranten met tertiair onderwijs.

Data, variabelen en methoden

Data

Grote, longitudinale en vergelijkbare arbeidsmarktbestanden voor een groot aantal landen met voldoende immigranten onder de respondenten zouden ideaal zijn voor onze onderzoeksoepzet. Omdat dergelijke bestanden nog niet voorhanden zijn, hebben wij een compromis moeten sluiten. Wij hebben in deze analyse een Europese dataset gecombineerd met twee Noord-Amerikaanse. Wij maken deze combinatie, omdat die ons in staat stelt oude en nieuwe immigratielanden te vergelijken. De data over de Europese landen, meestal nog niet zo lang immigratielanden, komen uit de eerste ronde van de European Social Survey (ESS).³ Hoewel de ESS oorspronkelijk ontworpen is als een survey van attitudes en waarden in alle lidstaten van de Europese Unie, geeft hij ook een aantal achtergrond- en socio-economische kenmerken. De eerste reeks interviews vond voor 21 Europese landen plaats gedurende 2002. Deze 21 landen worden gebruikt in deze analyse. Immigrantengroepen zijn ook opgenomen in het steekproefkader van elk deelnemend land, want het omvat alle personen van 15 jaar en ouder die in privéhuishoudens wonen, ongeacht burgerschap, nationaliteit of taal. De data voor de Verenigde Staten komen uit de maart 2002 Arbeidsmarkt Survey (US Bureau of the census) en de Canadese data komen uit het Public Use Microdata File van de 1996 Volkstelling (Statistics Canada). Beide surveys geven metingen voor alle variabelen in de ESS, hoewel in sommige gevallen met minder details. Deze beide surveys zijn echter aanzienlijk groter dan die in de ESS. Daarom hebben wij een toevalssteekproef van

3000 personen uit beide Noord-Amerikaanse steekproeven getrokken, om elk land in de analyse een even groot gewicht te geven.⁴ Onze analysepopulatie hebben wij beperkt tot geïmmigreerde en autochtone mannen en vrouwen tussen de 20 en 64 jaar, die een positief inkomen hadden. Gezien de kleine aantallen immigranten in de Europese landen hebben wij geen afzonderlijke modellen geanalyseerd voor mannen en vrouwen, maar nemen wij geslacht als controlevariabele (als hoofdeffect en als interactie-effect) op.

Meting van de immigrantenstatus

Immigrantenstatus is gemeten aan de hand van het geboorteland van de respondent. Zij die niet in het geënquêteerde land geboren zijn, beschouwen wij als immigrant, en de overigen zijn autochtonen. Hoewel eenvoudig en conventioneel, heeft deze procedure een aantal tekortkomingen. Ten eerste: als gevolg van de grotere geografische mobiliteit van het werk van managers en professionals sinds 1945, is een toenemend aantal kinderen buiten het geboorteland van hun ouders geboren (bijvoorbeeld kinderen van Nederlandse *Shell*-employees in Latijns-Amerika of van USA-militairen in Duitsland). Omdat onze procedure dit onderscheid niet toelaat, overschatten wij het aantal goed geïntegreerde immigranten. Dit manco illustreert een probleem bij de afbakening van immigranten: hoeveel jaar moet een kind van Nederlandse *Shell*-employees buiten Nederland gewoond hebben om een 'echte' immigrant in Nederland te worden? Wanneer zouden die kinderen zich als immigranten gaan omschrijven? Wanneer zouden de Nederlandse autochtonen hen gaan benoemen als immigranten?

Het tweede probleem is verbonden met de veranderende grenzen binnen Europa. Als gevolg van de verschuiving van staatsgrenzen na 1945 (met name tussen Duitsland, Polen en Rusland) en de daarmee samenhangende vlucht van grote groepen mensen naar West-Europa wordt een onbekend aantal autochtonen nu gecodeerd als immigrant, bijvoorbeeld een Duitser geboren in Königsbergen (Oost-Pruisen, nu Russische Federatie) die nu in Duitsland leeft of een Pool geboren in Lvov (Oekraïne) die nu in Polen woont. Omdat onze procedure ook dit onderscheid niet toelaat, overschatten wij opnieuw het aantal

goed geïntegreerde immigranten. Ten dele is dit argument ook geldig voor immigranten uit de vroegere Europese koloniën in Afrika en Azië. Ook zij zijn door hun sterkere band met de cultuur van de vroegere kolonisator beter geïntegreerde immigranten. Wij beschikken immers alleen over het geboorteland van de respondent en niet over dat van zijn of haar ouders.⁵ Wij analyseren dus alleen het inkomen van de eerstegeneratie-immigranten, doordat de meeste tweedegeneratie-immigranten (kinderen geboren in het bestemmingsland, na de immigratie van hun ouders) door dit gebrek aan gegevens over het geboorteland van de ouders, tot de autochtonen gerekend worden. Toch wordt deze tweede generatie in de meeste West-Europese landen nog als immigranten beschouwd, en heeft zij nog een lagere mate van integratie in het onderwijs en de arbeidsmarkt dan vergelijkbare autochtonen (Portes & Rumbaut, 2001; Heath & Cheung, 2006). Doordat wij alleen de eerstegeneratie-immigranten analyseren, kunnen onze resultaten de mate van integratie van immigranten onderschatten.

Gegeven de procedures van de dataverzameling bij de verschillende surveys is het onwaarschijnlijk dat illegale immigranten in voldoende mate vertegenwoordigd zijn. Deze illegale immigranten zijn van belang voor het verrichten van ongeschoolde, goedkope arbeid in de onderzochte bestemmingslanden. Doordat deze illegale immigranten ondervertegenwoordigd zijn in de gebruikte surveys, onderschatten wij de inkomensachterstand van immigranten. Daarom moeten onze resultaten gezien worden als een indicatie van het arbeidsmarktsucces van legale of legaal geworden immigranten.

Verfijnde onderscheidingen naar de landen van herkomst van de immigranten zijn met de beschikbare data niet mogelijk door de kleine aantallen van immigranten uit een specifiek land (bijvoorbeeld Turkije) in een aantal landen van bestemming. Dit is ten dele het gevolg van selectieve migratie, waarbij de immigranten vanuit een bepaald land zich richten op een zeer beperkt aantal bestemmingslanden. Uiteindelijk hebben wij een onderscheid gemaakt tussen eerstewereldimmigranten, komende uit een van de ontwik-

kelde EU-landen (van vóór de laatste uitbreiding), Australië, Canada, Nieuw-Zeeland of de Verenigde Staten; tweede- of derdewereld-immigranten; en immigranten afkomstig uit landen met een langdurige afhankelijkheidsrelatie met het bestemmingsland. In dit laatste geval gaat het om vroegere of huidige koloniën,⁶ economisch-politiek afhankelijke landen,⁷ of landen die vroeger van één staatsverband deel uitmaakten.⁸

Meting van de afhankelijke variabele huishoudinkomen

Onze afhankelijke variabele is de logaritme van het nettohuishoudinkomen per jaar, uitgedrukt in euro's.⁹ Dit huishoudinkomen omvat alle financiële inkomsten van een huishouden, ongeacht de bron (betaalde arbeid, overheidssubsidies, sociale zekerheid, pensioen, enz).¹⁰ Een dergelijk huishoudinkomen is een betere indicator voor het totale inkomen van immigranten ten opzichte van dat van autochtonen dan alleen het inkomen uit arbeid. Het laatste geeft immers in veel Europese landen niet het reële netto-inkomen weer, omdat in die landen aanvullende inkomenssubsidies (in het bijzonder voor de onderkant van de samenleving) een belangrijke rol spelen. Juist immigranten zouden minder succesvol kunnen zijn in het verwerven van deze subsidies. Daardoor zou het gebruik van alleen inkomen uit arbeid een vertekend beeld geven van de inkomensachterstand van immigranten.

Meting van individuele sociaal-economische kenmerken

Wij hebben die individuele sociaal-economische kenmerken, die het meest bijdroegen aan de verklaring van inkomensverschillen in de verschillende onderzochte landen, geselecteerd:

- hoogst behaalde onderwijsniveau van de respondent: gemeten met de ISCED-schaal (OECD, 1999a), die loopt van het laagste niveau (onvoltooid basisonderwijs) tot het hoogste niveau (tweede fase tertiair onderwijs);
- grootte van het huishouden: het aantal volwassenen in het huishouden van de respondent;
- burgerlijke staat van de respondent: ongehuwd, gehuwd, gescheiden, weduwe/weduwnaar;

- leeftijd van de respondent, inclusief het kwadraat van die leeftijd;
- grootte van de woonplaats: grote stad, inclusief voorsteden; kleine stad, dorp of platteland;
- status van het uitgeoefende beroep: de status of de algemene aantrekkelijkheid van het beroep van de respondent. De gedetailleerde beroepscode werden gehercodeerd in de Internationale Sociaal-economische Indexscores (ISEI; Ganzeboom et al., 1992). Als de respondent geen beroep of een niet-coderbaar beroep had (veelal het geval bij huisvrouwen), kreeg de respondent het gemiddelde van de ISEI-score van dat land en voegden wij een dichotome variabele toe, die aangaf of de respondent een beroep had.

Meting van het immigratiebeleid en de arbeidsmarkt voor vreemdelingen

Gebaseerd op de bovenstaande bespreking van dimensies van immigratiebeleid, hebben wij geprobeerd specifieke indicatoren van dat beleid te vinden, die op vergelijkbare wijze in de 23 landen gemeten zijn:

- percentage vreemdelingen (OECD, 2000) in de totale bevolking in 2000 (CIA, 2004);
- netto-immigratieratio van een land (de verhouding tussen het aantal immigranten en emigranten: CIA, 2004);
- instroom van asielzoekers in 2001 per 1000 inwoners (OECD, 2002);
- percentage immigranten met een erkende status als percentage van alle immigratiebeslissingen gemaakt in 2001 (OECD, 2002);
- mate van naturalisatie van vreemdelingen als een percentage van het aantal vreemdelingen (Eurostat, 2001; OECD, 2003);
- lidmaatschap van het *Schengen*-akkoord;
- immigratie, gereguleerd door een jaarlijks quotasysteem;¹¹
- immigratiebeleid, gebaseerd op selectie van vaardigheden (MPG, 2004);¹²
- recht op familiehereniging voor ongehuwde partners: samenwonenden of geregistreerde partners (OECD, 2000; MPG, 2004);
- recht op familiehereniging als principe in immigratiewetgeving (OECD, 2000);
- recht op familiehereniging, verder dan echtgenoot en kinderen, bijvoorbeeld ouders, siblings, ooms en tantes (OECD, 2000; MPG, 2004).

De volgende indicatoren van de kenmerken van de arbeidsmarkt voor vreemdelingen hebben wij kunnen vinden voor de 23 landen:

- aantal werkzame vreemdelingen als percentage van de totale beroepsbevolking (OECD, 2002);
- gemiddelde werkloosheid in 2002 (CIA, 2004);
- werkloosheidspercentage van mannelijke vreemdelingen in 2001;
- verschil in werkloosheidspercentage tussen mannelijke vreemdelingen en autochtonen;
- participatiegraad op de arbeidsmarkt van autochtonen (OECD, 2003);
- participatiegraad op de arbeidsmarkt van vreemdelingen (OECD, 2003);
- percentage vreemdelingen met een tertiaire onderwijsopleiding (OECD, 2001).

Ten slotte gebruiken wij nog enkele algemene macrokenmerken van economische voorspoed en socialezekerheidsuitgaven voor de 23 landen:

- bruto nationaal product per hoofd van de bevolking in 2002 in USA dollars (UNICEF, 2004);
- uitgaven voor sociale zekerheid als percentage van het BNP in 1998 (OECD, 1999b).

Details over de feitelijke waarden van deze macrovariabelen zijn te verkrijgen bij de eerste auteur.

Modellen en schattingsmethoden

Voor onze belangrijkste analyses gebruiken wij multilevelanalyse (MlinN 2.0, Rasbash et al. 2000). Dit is de beste methode om de effecten van macrokenmerken op individuele kenmerken te schatten (Snijders & Bosker, 1999; Hox, 2002), omdat deze methode rekening houdt met de 'geneste' structuur van de micro- en macrovariabelen. Als gevolg van geschiedenis, socialisatie en specifieke migratiestromen zijn autochtonen en immigranten niet toevallig verdeeld over de bestemmingslanden, maar zijn bepaalde immigranten geconcentreerd in bepaalde landen. Als met deze 'geneste' structuur van individuen binnen landen geen rekening wordt gehouden, zullen de uitkomsten foutief zijn.

Een tweede voordeel van multilevelanalyse is dat deze het mogelijk maakt landen te vervangen door indicatoren die verondersteld worden bij te dragen aan de verschillen tussen landen, bijvoorbeeld wat betreft hun immigratiebeleid. Met onze 23 landen hebben wij genoeg eenheden van het hogere niveau, om een betrouwbare analyse te maken in een random coëfficiëntmodel (Snijders & Bosker, 1999: 43-44).

Multilevelanalyse is een variant van multivariate regressieanalyse en de uitkomsten en parameters kunnen ook overeenkomstig gelezen en geïnterpreteerd worden.

Inkomensverschillen tussen immigranten en autochtonen in 23 landen

Tabel 1 geeft de gemiddelden of percentages en de standaarddeviaties van de afhankelijke en onafhankelijke variabelen voor alle 23 landen (21 Europese en 2 Noord-Amerikaanse) gezamenlijk.¹³ Bij de interpretatie van deze uitkomsten moet bedacht worden dat de meeste immigranten afkomstig zijn uit de meest ontwikkelde landen. Dit betekent in de praktijk dat de immigranten uit de eerste wereld een hoger huishoudinkomen, een hoger opleidingsniveau en een beroep met een hogere statusscore hebben dan de autochtone bevolking. Bij de immigranten uit de koloniën valt vooral hun hogere opleidingsniveau op, mogelijk als gevolg van *braindrain*, in vergelijking met die van de autochtone bevolking. Maar zelfs de verschillen tussen immigranten uit de tweede en derde wereld en de autochtone bevolking zijn niet groot. Dit laatste kan ook een gevolg zijn van de eerder genoemde vertekening in de steekproeven, waardoor in hoofdzaak de beter geïntegreerde immigranten deelnamen aan het onderzoek. Wel zij opgemerkt dat de hier niet-getoonde waarden voor de 23 verschillende bestemmingslanden nogal uiteenlopen, vooral voor de immigranten.

Tabel 2 geeft de regressievergelijkingen met het log-huishoudinkomen als afhankelijke variabele. Model 1 is de simpelste vergelijking met als onafhankelijke variabelen de drie immigrantengroepen en dummy's voor de bestemmingslanden.¹⁴ Dit model laat het

Tabel 1 *Gemiddelden en standaarddeviaties (tussen haakjes) van de individuele variabelen per immigrantengroep voor de 23 landen*

	<i>N</i>	<i>Log huishoudinkomen</i>	<i>Leeftijd</i>	<i>Aantal personen in huishouden</i>	<i>Man</i>	<i>Hoogste opleidingsniveau</i>	<i>Groote woonplaats</i>	<i>Gehuwd</i>	<i>Gescheiden</i>	<i>Weduwe</i>	<i>Sociaal-economische index beroep</i>	<i>Ontbreken sociaal-economische index</i>
Autochtoon	31.453	4,31 (,44)	45,96 (17,63)	2,94 (1,45)	,51 (,50)	2,93 (1,44)	2,11 (,83)	,58 (,49)	,08 (,27)	,07 (,26)	42,22 (17,97)	,14 (,34)
Eerstewereld-immigrant	1225	4,46 (,39)	48,25 (16,02)	2,83 (1,40)	,52 (,50)	3,35 (1,57)	1,96 (,87)	,62 (,48)	,11 (,31)	,07 (,25)	45,05 (15,43)	,17 (,37)
Tweede- en derdewereld-immigrant	2129	4,37 (,42)	41,06 (15,37)	3,39 (1,60)	,51 (,50)	3,05 (1,58)	1,61 (,76)	,62 (,48)	,07 (,26)	,05 (,23)	40,39 (15,43)	,19 (,39)
Migrant uit koloniën	253	4,38 (,40)	43,41 (15,47)	3,27 (1,55)	,52 (,50)	3,14 (1,47)	1,56 (,70)	,62 (,49)	,08 (,27)	,08 (,27)	42,40 (15,78)	,10 (,31)

Noot: gewogen met designgewichten

belang zien van het controleren voor bestemmingsland: eerstewereldimmigranten hebben niet langer een significant hoger huishoudinkomen dan autochtonen, terwijl het huishoudinkomen van tweede- en derdewereldimmigranten significant lager is dan dat van de autochtone bevolking. Met andere woorden, de gemiddelden in tabel 1 zijn misleidend, omdat de meeste immigranten naar de rijkere landen (vooral USA) migreren, waardoor het lijkt alsof zij een hoger inkomen hebben. Maar als wij voor dit verschil in de bestemming van migratiestromen controleren, zijn de uitkomsten anders: immigranten hebben gemiddeld een lager huishoudinkomen.

In model 2 van tabel 2 houden wij ook rekening met de individuele kenmerken en met de significante interacties tussen geslacht en burgerlijke staat. De waarden van deze parameters zijn zoals wij mogen verwachten: een hoger huishoudinkomen hangt samen met een hogere opleiding en leeftijd, met gehuwd zijn en een groter huishouden. Maar de interessantste resultaten zijn dat de inkomensverschillen tussen de autochtone bevolking en de eerstewereldimmigranten en de immigranten uit koloniën niet meer significant zijn, terwijl de inkomensachterstand van tweede- en derdewereldimmigranten door deze controle voor achtergrondkenmerken

verder gegroeid is (van $-0,06$ naar $-0,12$). Met andere woorden: bij gelijke kenmerken hebben autochtonen, eerstewereldimmigranten en immigranten uit koloniën eenzelfde huishoudinkomen, terwijl dat van vergelijkbare tweede- en derdewereldimmigranten significant lager is.

Deze achterstand in huishoudinkomen van tweede- en derdewereldimmigranten zou verklaard kunnen worden door verschillen tussen de effecten van de achtergrondkenmerken voor de verschillende immigrantengroepen. Zo is het bijvoorbeeld mogelijk dat een hogere opleiding van tweede- en derdewereldimmigranten minder inkomen oplevert, doordat hun opleiding een lagere kwaliteit heeft, doordat hun opleiding in het bestemmingsland niet erkend wordt of doordat hoger geschoolde immigranten op de arbeidsmarkt meer gediscrimineerd worden. Met model 3 gaan wij na of achtergrondkenmerken inderdaad significant verschillen voor een of meer van de drie migrantengroepen. Dat doen wij door alle significante interacties tussen de drie migrantengroepen en de achtergrondkenmerken op te nemen in de vergelijking. De resultaten laten zien dat sommige achtergrondkenmerken inderdaad significant andere effecten hebben voor immigranten, vooral die uit de tweede of derde wereld. Het opleidingsniveau van

Tabel 2 OLS-regressies van het log-huishoudinkomen van autochtonen en immigranten (model 1-5) en het inkomensverschil tussen autochtonen en immigranten (model 5A) op migrantengroep, individuele kenmerken, landendummy's en tweedeorde-interacties (ongestandaardiseerde coëfficiënten)

Variabelen	Model 1: migranten- groep & landen	Model 2: 1 & kenmerken & interacties met geslacht	Model 3: 2 & interacties met immi- granten- groep	Model 4: 3 & interacties land en migranten- groep	Model 5: 4 & sociaal- econo- mische status & interacties met migranten- groep	Model 5A: als 5, maar met 'inkomens- verschil autochtoon- immigrant' als afhankelijk
Eerstewerldimmigrant	(0,02)	(-0,01)	-0,11	-0,10	-0,11	-
Tweede- en derdewereld- immigrant	-0,06	-0,12	-0,23	-0,21	-0,19	(-0,00)
Immigrant uit koloniën	0,05	(0,04)	-0,05	-0,07	-0,07	(-0,06)
Opleiding		0,07	0,07	0,07	0,05	0,04
Grootte huishouden		0,06	0,06	0,06	0,06	0,06
Gehuwd		0,05	0,06	0,06	0,05	-0,06
Leeftijd/10		0,04	0,04	0,04	0,02	0,11
Leeftijd ² /1000		0,05	0,05	0,05	0,03	-0,01
Kleine woonplaats		-0,03	-0,03	-0,03	-0,02	-0,03
Man		-0,05	-0,05	-0,05	-0,03	-
Gescheiden		-0,02	-0,02	-0,02	-0,02	-0,06
Weduwe		-0,05	-0,05	-0,05	-0,05	-
Man*Getrouwd		0,04	0,04	0,04	0,05	0,12
Man*gescheiden		-0,04	-0,04	-0,04	-0,04	-
Leeftijd*man/10						-0,01
Eerste wereld*leeftijd/10			0,02	0,02	0,02	-
Tweede & derde wereld*opleiding			-0,02	-0,02	-0,02	-0,02
Tweede & derde wereld*leeftijd/10			0,04	0,02	0,04	-
Tweede & derde wereld*man			0,04	0,04	0,05	-
Tweede & derde wereld*getrouwd			-0,06	-0,06	-0,06	-0,05
Koloniën*getrouwd			0,13	0,13	0,11	0,11
Tweede & derde wereld*kleine woonplaats			0,03	0,02	(0,02)	(0,02)
Eerste wereld* Canada				0,05	0,04	0,07
Eerste wereld*Holland				-0,13	-0,12	
Tweede & derde wereld*Tsjechië				-0,12	-0,12	
Tweede & en derde wereld*Canada				-0,07	-0,05	-0,04
Tweede & en derde wereld*Holland				-0,11	-0,12	
Koloniën*Holland				0,16	0,16	
Sociaaleconomische index/10					0,04	0,05
Geen score op sociaaleconomische index					-0,08	-0,13
Man*ISEI/10					-0,01	
Tweede & derde wereld*missing ISEI					-0,06	
Constante	4,61	4,15	4,17	4,16	4,13	-0,72
Gecorrigeerde R ²	0,38	0,53	0,53	0,53	0,54	0,23
Aantal respondenten	31763	31763	31763	31763	31763	3391

Noot: Autochtonen is de referentiecategorie van de drie immigrantengroepen in alle modellen, behalve in model 5A waar eerstewerldimmigrant referentiecategorie is; niet-significante parameters tussen haken. Resultaten gewogen met designgewichten

tweede- en derdewereldimmigranten geeft inderdaad een significant lagere opbrengst (0,05 in plaats van 0,07). Daar komt bij dat gehuwde tweede- en derdewereldimmigranten ook een lager inkomen hebben dan de andere gehuwden, maar een hogere leeftijd heeft voor tweede- en derdewereldimmigranten een extra inkomensverhogend effect. Maar al deze – op zich belangrijke afwijkende effecten – verklaren niet het lagere huishoudinkomen van tweede- en derdewereldimmigranten. Integendeel, na controle voor deze interacties groeit hun inkomensachterstand op vergelijkbare autochtonen nog verder, van $-0,12$ (model 2) naar $-0,23$ (model 3).

Tweede- en derdewereldimmigranten zijn niet de enige immigranten met een lager huishoudinkomen dan vergelijkbare autochtonen. Als wij in model 3 rekening houden met een significant groter effect van leeftijd op inkomen bij eerstewereldimmigranten (0,02 extra) en met een positief effect van huwelijk bij immigranten uit de koloniën (0,13 extra), dan hebben ook deze immigrantengroepen lagere huishoudinkomens dan vergelijkbare autochtonen. De gelijke huishoudinkomens van autochtone, eerstewereldimmigranten en immigranten uit koloniën in model 2 is dus maar schijn. Model 3 laat zien dat het inkomen van immigranten lager is dan dat van vergelijkbare jonge, ongehuwde autochtonen. Met model 4 gaan wij na in hoeverre het huishoudinkomen van immigranten in specifieke bestemmingslanden hoger of lager is dan dat in andere bestemmingslanden. Wij doen dit weer door het toevoegen van de significante interacties, nu tussen bestemmingsland en immigrantengroep. Model 4 laat zien dat er maar relatief weinig significante interacties zijn: tweede- en derdewereldimmigranten in Canada, Nederland en Tsjechoë hebben lagere huishoudinkomens dan die van vergelijkbare tweede- en derdewereldimmigranten in andere bestemmingslanden. Ook hebben eerstewereldimmigranten in Nederland een lager huishoudinkomen dan dat van vergelijkbare eerstewereldimmigranten in andere bestemmingslanden. Alleen eerstewereldimmigranten in Canada en immigranten uit koloniën in Nederland hebben een hoger inkomen dan dat van vergelijkbare immigranten in andere bestemmingslanden. Er is dus wel enige vari-

atie in het inkomen van immigranten in verschillende bestemmingslanden, maar die is niet wijdverspreid en die verklaart niet de inkomensachterstand van immigranten op vergelijkbare autochtonen.

Men zou kunnen betogen dat deze inkomensachterstand uitsluitend het gevolg is van de extra problemen die deze eerstegeneratieimmigranten ondervinden bij het betreden van de arbeidsmarkt. Indien dit zo is, zou de inkomensachterstand van immigranten moeten verdwijnen als wij rekening houden met de kwaliteit van de baan van immigranten, zoals die tot uitdrukking komt in de status van het door hen verworven beroep. Maar als immigranten eenmaal een passend beroep gevonden zouden hebben, zouden zij in dat beroep niet minder verdienen dan autochtonen. Dit testen wij in model 5 door de opname van de variabele sociaaleconomische index van het beroep, een dummy voor de respondenten die geen ISEI-score hebben, en de significante interactie van deze twee variabelen, immigrantengroepen en andere individuele kenmerken. Zoals te verwachten is heeft de sociaaleconomische positie van het beroep een positief effect op het huishoudinkomen, maar de inkomensachterstand van de drie immigrantengroepen wordt er niet door veranderd. Met andere woorden, immigranten in alle hoogontwikkelde bestemmingslanden hebben gemiddeld lagere huishoudinkomens dan vergelijkbare autochtonen met dezelfde kenmerken en werkzaam in beroepen met dezelfde status. Deze inkomensachterstand is bijna twee keer zo groot voor tweede- en derdewereldimmigranten als voor vergelijkbare eerstewereldimmigranten, maar ook de laatste houden een inkomensachterstand op vergelijkbare autochtonen. Veel variatie in de omvang van deze inkomensachterstand van immigranten tussen bestemmingslanden is er niet, hoogstens in Canada en Nederland.

Men zou kunnen betogen dat de resultaten van model 5 vertekend zijn, doordat de immigranten in de steekproef maar een klein percentage van de bevolking uitmaken. Het zou daarom kunnen zijn dat de resultaten van model 5 gedomineerd worden door de effecten van de variabelen op het inkomen van de autochtone bevolking, waardoor de afwijkende effecten voor de immigranten niet goed zichtbaar zijn. Om na te gaan of dit het geval

is, gebruiken wij in model 5A een andere afhankelijke variabele: het verschil tussen het gemiddelde huishoudinkomen van de autochtone bevolking van een bestemmingsland en het individuele huishoudinkomen van een immigrant in dat bestemmingsland. Deze afhankelijke variabele gebruiken wij nu in een OLS-vergelijking op gelijke wijze opgebouwd als die van model 5, maar nu alleen voor immigranten. De significante en negatieve constante is het verschil tussen het gemiddelde autochtone huishoudinkomen en dat van de vergelijkbare eerstewereldimmigrant. De verschillen tussen de effecten van de variabelen in model 5 en 5A zijn meestal niet groot: de meeste effecten zijn in dezelfde orde van grootte en hebben een zelfde teken.¹⁵ Wel zijn bepaalde tweede-orde-interacties niet significant door het verlies van statistische power in verband met het veel kleinere aantal respondenten. Ook is het verschil in inkomen tussen een eerstewereldimmigrant en dat van een tweede- en derdewereldimmigrant niet langer significant. Het effect van gehuwde mannen en van leeftijd is in model 5A sterker, terwijl het effect van huwelijk negatief is geworden.

De effecten van immigratiebeleid en de arbeidsmarkt voor vreemdelingen

Tabel 3 geeft de uitkomsten van de verschillende multilevelanalyses die wij hebben uitgevoerd. Wij geven hier alleen de analyses weer die wij hebben uitgevoerd op de populatie 'migranten in de 23 landen' met het verschil in het gemiddelde huishoudinkomen van de autochtone bevolking van een bestemmingsland en het individuele huishoudinkomen van een immigrant in dat bestemmingsland. Model 5A-bis van tabel 3 is analoog aan de OLS-regressie van model 5A uit tabel 2, maar nu berekend met een multilevelvergelijking. De multilevelvergelijking geeft een correctere schatting van de parameters, omdat daarbij beter rekening gehouden is met de hiërarchische structuur van de data. De verschillen tussen de OLS-uitkomsten en de multileveluitkomsten zijn niet groot.¹⁶

De volgende stap is de toevoeging van de macrokenmerken aan de multilevelvergelij-

king. Elke van de twintig macrokenmerken werd afzonderlijk toegevoegd aan de vergelijking, waardoor vastgesteld kon worden welk macrokenmerk een significant effect heeft op het verschil tussen het gemiddelde huishoudinkomen van de autochtone bevolking en dat van een immigrant. Als het macrokenmerk een positief effect heeft, verkleint een hogere score op dat macrokenmerk het inkomensverschil tussen immigranten en autochtonen; als het macrokenmerk een negatief effect heeft, wordt dit inkomensverschil groter bij een hogere score. Deze procedure heeft als risico dat bij toeval een significant effect gevonden wordt. Als men met een 5 procent-significantiegrens toetst of twintig kenmerken een significant effect hebben, zal er gemiddeld één kenmerk significant zijn (5 procent van 20), maar in dat geval is de kans groot dat dit significante effect een statistisch artefact is. De drie modellen 6 laten echter zien dat niet slechts één maar drie macrokenmerken een significante invloed hebben op het inkomensverschil. Hoe hoger de netto-immigratieratio of de instroomratio van asielzoekers, hoe groter het inkomensverschil tussen immigranten en autochtonen in dat bestemmingsland. Als een bestemmingsland familiehereniging als principe in zijn wetgeving heeft opgenomen, is het inkomensverschil tussen immigranten en autochtonen kleiner dan in bestemmingslanden die dit niet hebben. Alle andere, eerder genoemde, macrokenmerken hebben geen significant effect.¹⁷ Als wij in model 7 deze drie macrokenmerken gezamenlijk aan de vergelijking toevoegen, heeft alleen het macrokenmerk instroomratio van asielzoekers nog een significant effect.

In een volgende analyse hebben wij alle mogelijke interacties tussen alle macrokenmerken en de twee herkomstkenmerken van de immigranten (koloniën; tweede en derde wereld) aan de vergelijking van model 7 toegevoegd. Daaruit bleek dat de combinaties¹⁸ van een macrokenmerk met twee individuele kenmerken ook significante parameters opleverden. Het resultaat staat in model 8 van tabel 3. De resultaten van dit model laten zien dat een grotere arbeidsmarktparticipatie door vreemdelingen hun inkomensverschil met de autochtonen vergroot. Maar die hogere arbeidsparticipatie door vreemdelingen

Effecten van immigratiebeleid en arbeidsmarktkenmerken

Tabel 3 *Multilevelregressies van het inkomensverschil tussen autochtonen en immigranten met afzonderlijke en gecombineerde significante effecten van macrokenmerken van immigratiebeleid en arbeidsmarkt voor vreemdelingen*

Variabelen	Model 5A-bis	Model 6A	Model 6B	Model 6C	Model 7	Model 8
Individuele kenmerken						
Eerstewereldimmigrant	Ref.,	Ref.,	Ref.,	Ref.,	Ref.,	Ref.,
Tweede- en derdewereld-immigrant	-0,02	-0,02	(-0,03)	-0,02	(-0,03)	(0,00)
Immigrant uit koloniën	(-0,04)	(-0,02)	(-0,04)	(-0,04)	(-0,05)	(-0,05)
Opleiding	0,04	0,04	0,04	0,04	0,04	0,04
Grootte huishouden	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06
Gehuwd	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)
Leeftijd/10	0,11	0,11	0,11	0,11	0,11	0,11
Leeftijd ² /1000	-0,09	-0,10	-0,10	-0,09	-0,09	-0,09
Kleine woonplaats	-0,03	-0,03	-0,03	-0,03	-0,03	-0,02
Gescheiden	-0,06	-0,06	-0,06	-0,06	-0,06	-0,06
Man*Getrouwd	0,11	0,11	0,11	0,11	0,11	0,11
Tweede & derde wereld* opleiding	-0,02	-0,02	(-0,01)	-0,02	-0,02	-0,10
Man*leeftijd/10	(-0,01)	(-0,01)	(-0,01)	(-0,01)	(-0,01)	(-,01)
Tweede & derde wereld* Kleine woonplaats	0,03	0,03	0,03	0,03	0,03	0,02
Tweede & derde wereld* getrouwd	-0,06	-0,06	-0,06	-0,06	-0,06	-0,06
Koloniën*getrouwd	(0,11)	(0,11)	(0,11)	(0,11)	(0,11)	(0,11)
Sociaaleconomische index/10	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05
Geen score op sociaal- economische index	-0,09	-0,09	-0,09	-0,09	-0,09	-0,09
Tweede & derde wereld* Geen score op sociaal- economische index	-0,06	-0,06	-0,06	-0,06	-0,06	-0,06
Macrokenmerken						
Netto-immigratieratio/10		-0,06			(-0,03)	(-0,03)
Instream asielzoekersratio/10			-0,23		-0,23	-0,24
Recht familiehereniging in wet				0,06	(0,05)	(0,05)
Ratio arbeidsmarktdeelname vreemdelingen						-0,52
Ratio arbeidsmarktdeelname vreemdelingen*opleiding						0,11
Ratio arbeidsmarktdeelname vreemdelingen*opleiding* tweede & derde wereld						0,10
Constante	-0,74	-0,73	-0,70	-0,85	-0,77	-0,39
-2*loglikelijkheid	1749	1748	1744	1745	1740	1723

Noot: niet-significante parameters tussen haken. Resultaten gewogen met designgewichten

verkleint juist dat inkomensverschil voor de hoger geschoolde immigranten en verkleint dat verschil nog eens extra als het gaat om hogere geschoolde immigranten uit de tweede of derde wereld. De toevoeging van deze combinatie van macroarbeidsparticipatie door vreemdelingen, individueel opleidingsniveau en immigrant van buiten de eerste wereld maakt het effect van het macrokenmerk 'familiehereniging in wet' insignificant en maakt het verschil in onderwijsopbrengst tussen autochtonen en eerstewereldimmigranten enerzijds en derdewereldimmigranten flink groter. De resultaten lijken te zeggen dat de opbrengst van onderwijs bij immigranten uit de tweede en derde wereld zo goed als afwezig is (in tegenstelling tot autochtonen en immigranten uit de eerste wereld), maar dat in bestemmingslanden met een hoge arbeidsmarktdeelneming van vreemdelingen een hoger onderwijsniveau juist een hogere opbrengst heeft voor immigranten, ook voor immigranten uit de tweede en derde wereld. Een andere indicator van een bepaald migratiebeleid (familiehereniging) is, door de toevoeging van deze arbeidsmarktkenmerken, ook insignificant geworden als verklaring van inkomensverschillen tussen immigranten en autochtonen. Alleen de instroomratio van asielzoekers heeft nog steeds een positieve en significante bijdrage aan de inkomensachterstand van immigranten.

Samenvatting en discussie

De analyses laten allereerst zien dat eerstegeneratie-immigranten gemiddeld een lager huishoudinkomen hebben dan vergelijkbare autochtonen. Voor de immigranten uit de eerste wereld lijkt dat in eerste instantie niet het geval, maar dat komt door hun relatief gunstige individuele kenmerken (opleiding en leeftijd) en door de relatief hogere opbrengst van deze twee individuele kenmerken. Het antwoord op de eerste vraag naar de oorzaken van de inkomensachterstand van immigranten is dus niet hun gebrek aan de gebruikelijke human-capitalfactoren van deze eerstewereldimmigranten, in vergelijking met de autochtonen op de arbeidsmarkt van hun bestemmingsland. Het lagere opleidingsniveau en de lagere leeftijd van de tweede- en

derdewereldimmigranten verklaren ook niet hun inkomensachterstand: als wij daarmee rekening houden, wordt hun inkomensachterstand nog groter. Kortom: de inkomensachterstand van eerstegeneratie-immigranten in Europa en Noord-Amerika is niet eenvoudig te verklaren met hun hoeveelheid human capital. Zij betalen een extra prijs voor hun migratie: de transactiekosten van de overgang naar nieuwe omgeving, waarin hun oude sociale kapitaal, culturele kapitaal en onderwijskapitaal minder waard zijn. Dit geldt vooral voor immigranten uit de tweede en derde wereld, die ook nog een lagere opbrengst hebben van hun opleiding.

Deze relatieve inkomensachterstand varieert tussen bestemmingslanden. Vooral immigranten in Nederland (voor zover zij niet uit de vroegere koloniën komen) hebben een grotere inkomensachterstand dan vergelijkbare immigranten in andere bestemmingslanden in Europa en Noord-Amerika. Maar de verschillen in inkomensachterstand van immigranten variëren significant tussen de andere bestemmingslanden, ook na controle voor de individuele kenmerken van de immigranten. De kenmerken van het immigratiebeleid van de bestemmingslanden speelt echter geen grote rol bij de verklaring van inkomensachterstand bij immigranten: slechts drie kenmerken van dit beleid hebben een significant effect. Hoe hoger de netto-immigratieratio of de instroomratio van asielzoekers in een bestemmingsland, hoe groter het inkomensverschil tussen immigranten en autochtonen in dat bestemmingsland. De hogere ratio's immigranten en asielzoekers zouden een neerdrukkend effect kunnen hebben op het inkomen van de immigranten, doordat het aanbod van arbeid door vreemdelingen als gevolg van de grotere toestroom groter is dan de vraag naar die arbeid. Ook is het inkomensverschil tussen immigranten en autochtonen kleiner als een bestemmingsland familiehereniging heeft opgenomen als principe in zijn wetgeving. Men zou dit kunnen verklaren doordat erkenning van de mogelijkheid van familiehereniging door een bestemmingsland de kans verhoogt dat immigranten trouwen, en getrouwde mannelijke immigranten verdienen meer dan ongehuwden (vooral immigranten uit de eerste wereld en uit de koloniën). Maar als wij rekening houden met

de kenmerken van de arbeidsmarkt voor vreemdelingen (en vooral hun arbeidsmarkt-participatiegraad) levert alleen nog de instroomratio van asielzoekers een significante bijdrage aan de vergroting van de inkomensachterstand van immigranten.

Een combinatie van variabelen, die de deelname aan de arbeidsmarkt door immigranten meet, verklaart een ander deel van de variatie in inkomensachterstand van immigranten. Een grotere arbeidsmarktparticipatie door vreemdelingen vergroot hun inkomensverschil met de autochtonen, maar die hogere arbeidsparticipatie door vreemdelingen verkleint dat inkomensverschil voor de geïmmigreerde hoger geschoolden en doet dat nog eens extra als het gaat om hoger geschoolde immigranten uit de tweede of derde wereld. De resultaten zeggen ook dat de opbrengst van onderwijs bij immigranten uit de tweede en derde wereld zo goed als afwezig is (in tegenstelling tot autochtonen en immigranten uit de eerste wereld), maar dat in bestemmingslanden met een hoge arbeidsmarktdeelname door vreemdelingen onderwijs juist een hogere opbrengst heeft voor immigranten, ook voor immigranten uit de tweede en derde wereld. Kortom: immigranten in een bestemmingsland dat veel vreemdelingen opneemt (zoals blijkt uit de hogere arbeidsmarktdeelnameratio van vreemdelingen en uit de grotere instroom van immigranten en asielzoekers) hebben een grotere inkomensachterstand, als gevolg van een groter aanbod van arbeid door vreemdelingen. Maar als er in dat bestemmingsland veel mogelijkheden zijn voor immigranten om te werken (een hoge arbeidsmarktdeelnameratio van vreemdelingen), krijgen vooral de beter geschoolden immigranten meer kansen en lopen zij de inkomensachterstand, veroorzaakt door het grote aandeel vreemdelingen op de arbeidsmarkt, weer in. Dit geldt voornamelijk voor de hoger geschoolde immigranten uit de tweede en derde wereld, die zo ook de lagere opbrengst van hun opleiding kunnen compenseren.

Uit deze beschrijving van macrokenmerken die inkomensachterstand van immigranten tussen landen verklaren, blijkt indirect ook waarom immigranten in Nederland een grotere inkomensachterstand hebben. Pas in de loop van de jaren negentig is serieus getracht de instroom van immigranten en asielzoekers

af te dammen. Maar voor de verklaring van de grotere inkomensachterstand van immigranten zijn de Nederlandse toelatingsprocedures van belang. Die zijn er niet op gericht (geweest) om de arbeidsmarktdeelname van vreemdelingen zo groot mogelijk te maken, maar eerder om immigranten in te delen in passende toelatings- of hulpverleningscategorieën. Daardoor hebben veel immigranten in Nederland relatief laat de arbeidsmarkt betreden en is hun inkomensachterstand (ondanks alle sociale hulp en subsidies) eerder vergroot dan verkleind.

Een les die hieruit getrokken kan worden, is dat een sociaal en economisch probleem (hoe maak ik grote groepen immigranten zo snel mogelijk economisch zelfstandig, zodat zij beter kunnen integreren in de samenleving) niet opgelost wordt met juridische maatregelen of welzijnsmaatregelen.

Noten

- 1 Deze onderzoeksliteratuur is te uitgebreid om hier volledig te citeren. Representatief werk voor de USA wordt geciteerd in Alba & Nee (2003), voor Canada in Li (2003) en voor verschillende Europese landen in Zimmerman (2005).
- 2 Het *Schengen*-akkoord, genoemd naar een stadje in Luxemburg waarin de oorspronkelijke overeenkomst is getekend, regelt het vrije verkeer van personen tussen een beperkt aantal lidstaten van de Europese Unie, maar ook een gezamenlijke regeling van de buitengrenzen. Het trad in werking in 1995 en behalve de oorspronkelijke ondertekenaars (België, Duitsland, Frankrijk, Italië, Nederland, Luxemburg) zijn sinds 2002 ook Spanje en Portugal lid.
- 3 De ESS is gezamenlijk gefinancierd door de Europese Commissie, de *European Science Foundation* en wetenschapsstichtingen in de deelnemende landen (NWO voor Nederland). Het centrale coördinatieteam is het *Centre for Comparative Social Surveys* (City University, Londen), geleid door Roger Jowell. Zie www.europeansocialsurvey.org voor verdere details.
- 4 Al deze data kennen designgewichten, waarmee ze representatief gemaakt kunnen worden voor hun respectievelijke populaties. Al onze analyses zijn uitgevoerd met deze gewichten, zodat de uitkomsten representatief zijn.
- 5 Geboorteland van de ouders is alleen beschikbaar in de tweede ronde van de ESS en niet in de Noord-Amerikaanse data.

- 6 Dus India voor het Verenigd Koninkrijk, de Spaanssprekende Latijns-Amerikaanse landen voor Spanje en Brazilië voor Portugal.
- 7 Puerto Rico en de Filippijnen voor de Verenigde Staten.
- 8 Hongarije, Tsjecho-Slowakije en Joegoslavië voor Oostenrijk (het voormalige Oostenrijks-Hongaarse Keizer- en Koninkrijk), Noorwegen en Finland voor Zweden; Polen voor Duitsland (gezien de grote grenswijzigingen van 1918 en 1945).
- 9 Voor Canada en de Verenigde Staten is de lokale munteenheid omgerekend met de wisselkoers op het moment van de enquête.
- 10 Het is niet gecorrigeerd voor aantal leden in huishouden, daar deze variabele als onafhankelijke variabele is opgenomen.
- 11 Een quotasysteem is een regeling met een maximum jaarlijks toe te kennen aantal werken/of verblijfsvergunningen. Niet-quotasystemen hebben geen of een gefragmenteerd immigratiebeleid, een officiële immigratiepauze, immigratie op grond van asiel, vluchtelingstatus, familiehereniging, etnische herkomst of speciale vaardigheden (MPG, 2004).
- 12 Dit betekent dat een ex-ante selectie, gebaseerd op arbeidsmarktvereisten, de overhand heeft in het toelatingsbeleid. Dit is niet altijd gemakkelijk vast te stellen, omdat de meeste landen ook arbeidsmarktoverwegingen hanteren in hun immigratiebeslissingen (bijvoorbeeld wensen van bedrijven voor gespecialiseerd personeel).
- 13 De getallen voor de afzonderlijke landen zijn bij de eerste auteur te verkrijgen.
- 14 In alle regressievergelijkingen van tabel 2 (behalve die van model 5a) controleren wij met dummy's voor de inkomensverschillen tussen de 23 landen. Om redenen van ruimtegebrek presenteren wij in tabel 2 niet de parameters van deze dummy's.
- 15 Uiteraard verschilt de intercept wel, omdat het in model 5 gaat om inkomen en in model 5A om relatieve inkomensachterstand.
- 16 Ook blijkt uit deze multilevelanalyse dat er nog significante en onverklearde variantie in inkomensachterstand van immigranten tussen verschillende bestemmingslanden bestaat, ook na controle voor de individuele kenmerken van de immigranten. Uiteraard is deze onverklearde tussen-landen-variantie kleiner dan de onverklearde tussen-individuele variantie.
- 17 De macrokenmerken werkloosheidspercentage, werkloosheid onder vreemdelingen, en percentage vreemdelingen in de populatie zijn randgevallen, maar geen van deze variabelen wordt in verdere analyses alsnog significant.
- 18 De parameter van het afzonderlijke macrokenmerk 'ratio arbeidsdeelname door vreemdelingen', toegevoegd aan de vergelijking van model 5A-bis was niet significant. Alleen in combinatie met beide interactievariabelen is de parameter van dit macrokenmerk significant.

Literatuur

- Alba, R.D., & V. Nee (2003). *Remaking the American Mainstream: Assimilation and Contemporary Immigration*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Borjas, G.J. (1988). *International Differences in the Labor Market Performance of Immigrants*. Kalamazoo: W.E. Upjohn Institute for Employment Research.
- Caplan N., M.H. Choy, & J.K. Whitmore (1991). *Children of the boat people. A study of educational success*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Central Intelligence Agency (CIA) (2004). World Factbook. <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/>
- Cheng, Y. (1994). *Education and Class: Chinese in Britain and the United States*. Aldershot: Avebury.
- Cornelius, W.A., P.L. Martin, & J.F. Hollifield (1994). *Controlling Immigration: A Global Perspective*. Stanford CA: Stanford University Press.
- Cornelius, W.A., T. Tsuda, P.L. Martin, & J.F. Hollifield (2004). *Controlling Immigration: A Global Perspective* (2nd ed.). Stanford CA: Stanford University Press.
- Duleep, H.O., & M.C. Regets (1992). Some Evidence on the Effects of Admissions Criteria on Immigrant Assimilation. In B.R. Chiswick (ed.). *Immigration, Language and Ethnic Issues: Canada and the United States* (pp. 410-439). Washington DC: American Enterprise Institute.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- European Social Survey (2002). www.europeansocialsurvey.org.
- Ganzeboom, H.B.G., P.M. de Graaf, & D.J. Treiman (1992). A Standard International Socio-economic Index of Occupational Status. *Social Science Research*, 21: 1-56.
- Heath, A., & S.Y. Cheung (eds) (2006). *Unequal Chances. Ethnic Minority in Western Labour Markets*. Oxford: Oxford University Press (in druk).
- Hox, J. (2002). *Multivariate Analysis. Techniques and Applications*. Mahwah (NJ)/ London: Lawrence Erlbaum.
- Kao, G., & J.S. Thompson (2003). Racial and ethnic stratification in educational achievement and attainment. *Annual Review of Sociology*, 29: 417-442.
- Kogan, I. (2003). Ex-Yugoslavs in the Austrian and Swedish labour markets: the significance of the period of migration and the effect of citizenship acquisition. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 29: 595-622.
- Kogan, I. (2004). *Labour market integration of immigrants in the European Union: The role of*

- host countries' institutional contexts*. Proefschrift Universiteit van Mannheim.
- Levels, M., J. Dronkers, & G. Kraaykamp (2006). Het belang van herkomst en bestemming voor de schoolprestaties van immigranten: een crossnationale vergelijking. In F. van Tubergen, & I. Maas (red.). *Allochtonen in Nederland in Europees perspectief*. Amsterdam: AUP (in druk).
- Lewin-Epstein, N., M. Semyonov, I. Kogan, & R. Wanner (2003). Institutional Structure and Immigrant Integration: A Comparative Study of Immigrants' Labor Market Attainment in Canada and Israel. *International Migration Review*, 37: 389-420.
- Li, P.S. (2003) *Destination Canada: Immigration Debates and Issues*. Toronto: Oxford University Press.
- Lynch, J.P., & R.J. Simon (2003). *Immigration the World Over*. Lanham MD: Rowman & Littlefield.
- Model, S., G. Fisher, & R. Silberman (1999). Black Caribbeans in comparative perspective. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 25: 187-212.
- Migration Policy Group (2004). Country Reports. (<http://www.migpolgroup.com/>)
- Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) (1999a). *Classifying Educational Programmes. Manual for ISCED97 implementation for OECD countries*. Paris: Organization for Economic Co-operation and Development.
- Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) (1999b). *Social Expenditure Database 1980-1996*. Paris: Organization for Economic Co-operation and Development.
- Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) (2000). *Trends in International Migration 2000*. Paris: Organization for Economic Co-operation and Development.
- Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) (2001). *Trends in International Migration 2001*. Paris: Organization for Economic Co-operation and Development.
- Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) (2002). *Trends in International Migration 2002*. Paris: Organization for Economic Co-operation and Development.
- Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) (2003) *The Economic and Social Aspects of Migration*. Paris: Organization for Economic Co-operation and Development.
- Portes, A. (1999). Conclusion: Towards a New World: The Origins and Effects of Transnational Activities. *Ethnic and Racial Studies*, 22: 463-477.
- Portes, A., & R.G. Rumbaut (2001). *Legacies: The Story of the Immigrant Second Generation*. Berkeley: University of California Press.
- Rashbash, J., W. Browne, H. Goldstein, M. Yang, I. Plewis, M. Healy, G. Woodhouse, D. Draper, I. Langford, & T. Lewis (2000). *A user's guide to MLwiN 1.1*. London: Institute of Education, University of London.
- Reitz, J.G. (1998). *Warmth of the Welcome: The Social Causes of Economic Success for Immigrants in Different Nations and Cities*. Boulder: Westview Press.
- Reitz, J.G., J.R. Frick, T. Calabrese, & G.C. Wagner (1999). The institutional framework of ethnic employment disadvantage: a comparison of Germany and Canada. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 25: 397-443.
- Snijders, T.A.B., & R.J. Bosker (1999). *Multilevel Analysis. An introduction to basic and advanced multilevel Modeling*. London/Thousand Oaks/New Delhi: Sage.
- Statistics Canada. Census 1996, Public Use Microdata File. <http://www.statcan.ca/>.
- Tubergen, F. van (2005). *The Integration of Immigrants in Cross-National Perspective. Origin, Destination, and Community Effects*. Proefschrift Universiteit Utrecht.
- Tubergen, F. van, I. Maas, & H. Flap (2004). The Economic Incorporation of Immigrants in 18 Western Societies: Origin, Destination, and Community Effects. *American Sociological Review*, 69: 704-727.
- UNICEF, 2004. The State of the World's Children. <http://www.unicef.org/sowc99/>
- US Bureau of the Census. Labor Force Survey, March 2002. <http://www.census.gov/>.
- Wanner, R.A. (1998). Prejudice, Profit, or Productivity: Explaining Returns To Human Capital Among Male Immigrants To Canada. *Canadian Ethnic Studies*, 30: 24-55.
- Wanner, R.A. (2003). Entry Class and the Earnings Attainment of Immigrants to Canada, 1980-1995. *Canadian Public Policy*, 29: 53-71.
- Zimmermann, K.F. (2005). *European Immigration: What Do We Know?* Oxford: Oxford University Press.
- Zou M., & C.L. Bankston III (1998). *Growing up American. How Vietnamese children adapt to life in the United States*. New York: Russell Sage Foundation.